

במה טומנין ובמה אין טומנין את כח חיותנו, שלא יכבה בגלות; אסרו חכמים להטמין בדבר המוסיף הבל — שלא ירעים בנו כח לצאת בזרוע ולדחוק את הקץ בגלות, כמו שאמרו בגמרא (בכתובות קיא.) שהשביע הקב"ה את ישראל.

אלא טומנין בכסות — מצות ציצית שהיא מגינה עלינו, ובפירות — ארבעה מינים שבלולב, ובכנפי יונה — תפילה ותפלין, כמו שמצינו באלישע בעל כנפים. נסורת של חרשין היינו תכלית יסורין, וכענין המבואר בגמרא (פסחים קיח.) הודו לה' שגובה חובתו של אדם בטובתו, עשיר בשורו, עני בשיו, יתום בביצתו אלמנה בתרנגולתה. נעורת של פשתן דקה היינו גמילות חסדים — כל אלו מגינים עלינו ולא יוסיפו הבל שנצא בזרוע, אלא כשיאיר לנו הש"י. (מי השלוח ח"א לקוטי הש"ס)

דף נ

חריות של דקל שגדרן לעצים ונמלך עליהן לישיבה — צריך לקשר. רשב"ג אומר: אין צריך לקשר' — הר"ן מפרש שאם ייחדן לישיבה לעולם, הכל מודים שאין צריך לקשר, לא נחלקו אלא כשייחדן לישיב עליהם בשבת זו — בזה סובר תנא קמא שצריך לעשות מעשה כדי לבטל הקצאתן ולא די במחשבה.

ולפי זה המיחד אבן לפצוע בה אגוזים, גם אם לא ייחדה לעולם לכך — מועיל ייחודו, (להלכה דקיימא לן שמועילה מחשבה לבד. ויש סוברים להצריך שישתמש בה פעם אחת לאותו דבר, כדלהלן).

ואולם דעת הרשב"א בתשובה, שאין מועיל ייחוד לשבת אחת אלא צריך שייחד לעולם. (אך יתכן ואף לדעה זו שאם עושה בו מעשה, כגון קשירה בחריות, מועיל אף ללא ייחוד לעולם).

זרב אסי אמר: יושב אע"פ שלא קישר ואע"פ שלא חישב... — לשיטת רב האי גאון, רבנו חננאל, ר"י (בתוס'), רבנו יונה, רשב"א והר"ן, לרב אסי מועילה או ישיבה או מחשבה לבד. ואילו הרמב"ן כתב שלרב אסי אין מועילה מחשבה לבד, והרי הוא כממצע בין תנא קמא שהצריך מעשה גמור בחפץ, לרשב"ג שמועילה מחשבה גרידא.

'צבען (בשמן)' — יש ספרים שאין גורסים 'בשמן', וכן ברמב"ם לא הוזכר אלא 'צבען' לחוד. ולגרסת רש"י יש לפרש 'צבען' כמובן ט ב ל ן , שכן תרגום של וטבל — 'צבע'. (חכמת שלמה)

'מכניס אדם מלא קופתו עפר ועושה בה כל צרכיו והוא שיחד לו קרן זוית' — כי אילו נתנם על קרקע הבית, אין כאן הכנה, שהרי הוא מבטלו לקרקע הבית, למדרס בני אדם. ונראה שזה רק כאשר נתנו בקרקע, אבל אם הניחו בקופתו הרי זה כיחוד קרן זוית. (עפ"י ריטב"א.)

ומכאן שאסור ליקח בשבת מעט מן החול המפוזר בקרקע הבית להשתמש בו. (משנה ברורה שח ס"ק קמד. וע"ש בבאור הלכה שהביא דעה שאם יש רצפת אבנים או נסרים — מותר. ופקפק על כך, כי מסוגיתנו משמע שסתם חול ועפר שם מוקצה עליהם).

[חול המונח ב'ארגז חול' למשחק הילדים — אינו מוקצה. אבל חול המיועד לצורך בניה — הרי זה

מוקצה, גם אם הילדים רגילים לשחק בו, וייחוד של ילדים אינו מועיל. מתוך שמירת שבת כהלכה כ,מה].

ע"ב) 'אימא סיפא אבל פניו ידיו ורגליו מותר, הא מעבר שיער? איבעית אימא בקטן... עפר לבינתא שרי...' — מבואר בגמרא שהרוחץ בדבר שהוא משיר שער ודאי — אסור. ואף על פי שאין כוונתו להשרת השער אלא לרחיצה — הואיל ומשיר ודאי, הרי זה 'פסיק רישיה'. ולכאורה קשה מכאן על דעת התרומת-הדשן (דס) ש'פסיק רישיה' בדרבנן מותר, שהרי לכאורה התולש שער על ידי שרוחץ גופו הרי זו תלישה כלאחר יד, כי אין דרך גזיזה בכך, ואינו אסור אלא מדרבנן. (כן הקשה בשער-המלך הל' שבת כה,כד).
ונראה שהשרת שער על ידי רחיצה בעפר הרי זה 'כדרך' ולא 'כלאחר יד'. (עפ"י מאור ישראל. ע"ש בהרחבה. ונראה ששאלה זו תלויה בהגדרת 'כלאחר יד' — האם היא נקבעת לפי שם המלאכה שאנו דנים עליה או לפי רגילות המעשה מצד עצמו. ראה במובא לעין מו:).

'רוחץ אדם פניו ידיו ורגליו בכל יום בשביל קונו...' —

גם מדרך ארץ הוא לראות שיהיה גופו נקי תמיד, הן אברים הגלויים הן אברים הנסתרים, הן מכל לכלוך הן מכל זוהמא, וכדא דתניא בפרק במה טומנין רוחץ אדם פניו ידיו ורגליו בכל יום בשביל קונו שנאמר כל פעל ה' למענהו עד כאן. וחולת זה הטעם, היא בטבע, נקיות הגוף מביא לידי התעוררות נקיות הנשמה, וכשאינו נקי נמשל כבהמה ועושה מעשה הבהמה. ויראה שלא יאכל מאכל שיצא ריח רע מפיו, ואם ריח רע נודף מפניו — ישתדל להתרפאות ממנו, כדי שלא יהא מאוס אצל בני אדם. ויהיה כל גופו נקי, ויתקן שערו וזקנו, כדי שלא יהיה מכוער אצל חבירו, ובקל וחומר שלא יצא ריח מפיו ולא יטנפו נחיריו. (של"ה הקדוש שער האותיות טו).

ונראה שגם זה כלול בדברי הגמרא 'בשביל קונוהו', שכל מעשיו, גם הגשמיים לצורך הגוף ומנוחת הדעת, לשם שמים. ע' מהר"ץ חיות.
עוד על עניני נקיות וקדושה — במובא בברכות כה).

רבי אלעזר בן עזריה אומר: קופה מטה על צדה ונוטל, שמא יטול ואינו יכול להחזיר... חוששין שמא נתקלקלה (י"ג: תתקלקל. ער"ף, רשב"א ורש"ש) **הגומא'** — פירוש, אין מתירים לו להוציא הקדרה, כי פעמים נתקלקלה הגומא ויבוא להחזיר הקדרה ולהזיז הגיזים הנה והנה, [ויש מי שפרש, שמא לא יוכל להטמין שוב ונמצא מתבטל מעונג שבת. רש"ש], לכך הצריכוהו להטות הקופה שהקדרה טמונה בה, ולשפוך המאכל בצורה זו, והקדרה נשארת במקומה. (ר"ן; תפארת ישראל.
ויש להעיר שפשטות לשון רש"י במשנה: 'כשבא ליטול הקדרה — מטה הקופה על צדה' מורה, שמוציא הקדרה כשהקופה מוטה, אך אין לזה מובן, הלא אדרבה באופן זה שמטה הקופה, החשש גדול יותר שהגיזים יפלו. ונראה שצריך להגיה: 'כשבא ליטול מהקדרה מטה הקופה...'. וברש"י' שעל הרי"ף שינה מלשון רש"י שבמשנה. וע' ברשב"א ובשפת-אמת פירושים נוספים).

זמר סבר אין חוששין' — שהרי הזות הגיזין איסור דרבנן היא, הלכך אין גוזרים גזרה לגזרה, לאסור הוצאת הקדרה בקופה וקופה שמא יזיז הגיזים. וכן הלכה. (ריטב"א)

ב. עורות המופשטים מן הבהמה, בין עבודים בין שאינם עבודים — מטלטלים אותם (לפי שראוי להסב עליהם). ואם הם של אומן [והם מעובדים. כ"מ בגמרא. וכן כתב הריטב"א] — לתנא קמא אין מטלטלים אותם ולרבי יוסי מטלטלים. [וכן נהג רבי יוסי בעצמו. וכן הלכה, משום 'מעשה רב'. רב שרירא גאון, רבנו חננאל, רי"ף].

נסרים של בעל הבית — מטלטלים אותם. של אומן — אין מטלטלים. ואם חישוב לתת עליהם פת לאורחים, בין כך ובין כך מטלטלים אותם.

א. רש"י במקום אחר כתב שעור בהמה דקה אינו ראוי להסב עליו ואין מטלטלים אותו בשבת. אך אם ייחדוהו לשיבה — מטלטלים אותו. תוס'.

עוד כתבו ראשונים (רבנו תם; ר"ן), שמדובר כאן בעורות יבשים דוקא, אבל בעודם לחים אינם ראויים להסבה ואין מטלטלים אותם.

ב. משמע בפוסקים שגם לרבי יוסי שסובר מטלטלים עורות של אומן, בנסרים אסור (ע"ע שפת אמת).

[העור מקבל טומאה לאחר שהופשט מן הבהמה. ודוקא כשייחדוהו לשיבה, אבל אם לא ייחדוהו, אינו מקבל טומאה עד שייעבד. תוס', עפ"י הברייתא כאן והסוגיא בובחים. ויש אומרים שחז"ל מטומאת נגעים, מקבל העור טומאה קודם שייעבד. ע' משנה למלך כלים ב,א; מגידים חדשים כאן].

ג. נחלקו החכמים האם מנין ל"ט אבות מלאכות שמנו חכמים, כנגד ל"ט פעמים מלאכה מלאכתו ומלאכת שבתורה, [ואמנם בפרטן אתה מוצא ארבעים, אלא שויבא הביתה לעשות מלאכתו וזה מלאכה היתה דים, אחד משני מקראות אלו אינו מן המנין, שאין הכוונה בו על מלאכה במובן הרגיל], או כנגד עבודת המשכן. וכן שנינו בברייתא, כפי הדעה האחרונה.

דף נ

עא. א. גיזי צמר שטמן בהם — האם מטלטלים אותם בשבת?
ב. דברים המוקצים, כגון חריות של דקל, קש, מיני סיבים שונים, עפר — כיצד הם נעשים מוכנים, שיהא מותר לטלטלם בשבת?
ג. האם מותר בשבת לשפשף כלים בחומרי ניקוי שונים?
ד. האם מותר לחוף את השיער בשבת בנתר ובחול ובשאר חומרים? ומהו לעשות כן בשאר חלקי הגוף?
ה. האם מותר לפצוע זיתים בשבת ובחול?
ו. האם מותר לגברים לחפוף עצמם ולרחוץ במיני תמרוקים?
ז. קדרה הטמונה בדברים המוקצים, כיצד נוטל את התבשיל?
ח. מיני בשמים או כלים הנעוצים באדמה / בכתלים / בעצים — האם מותר לשלפם בשבת ממקום נעיצתם?

ט. הטומן לפת וצנונות באדמה — מה דינם לענין כלאים, שביעית, מעשר ומוקצה?

א. גיזי צמר שטמן בתוכם — אין מטלטלים אותם. ייחדם להטמנה — מטלטלים אותם. (כן פירש את דברי רבא. וכן מסר רבין בשם רבי). רבינא אמר: דוקא בשל הפתק (= מחסן, אוצר — שהם מוקצים לסחורה. רש"י), אין מטלטלים אותם אפילו טמן בהם (אא"כ ייחדם להטמנה. ר"ן). אבל גיזים סתם שטמן בהם — מטלטלים אותם. (ואפשר דוקא בשבת זו. ער"ן).

כמה ראשונים פסקו כרבינא, דבתרא הוא, ואולם הרי"ף השמיט דברי רבינא.

ב. חריות של דקל שגדרן (= קצצן) לעצים ונמלך עליהן לשיבה — צריך לקשר. רשב"ג אומר: אין צריך לקשר. אמר רבה בר בר חנה לפני רב: הלכה כרשב"ג. וכן סובר שמואל: חושב (= מייחדן במחשבה). אבל רב אמר: קושר. [וכן הביאו מרבי חנינא בן עקיבא, שהתיר רק משום טרדת בית המשתה או בית האבל, על ידי ישיבה על החריות מבעוד יום, אבל בלאו הכי צריך שיקשור]. ורבי אסי אמר: יושב עליהן מבעוד יום, אעפ"י שלא קישר ואעפ"י שלא חישב. ופרשו שרב אסי אמר כדברי תנא נוסף, שהתיר לצאת בפקורין (רש"י: פשתן סרוק. ר"ח ועוד: כיפה, פיאה נכרית) ובציפא (= צמר מנופק, שנותנים על המכה) אם יצא בהן שעה אחת, ואף על פי שלא צבען או כרכן במשיחה. וכן סייע רב אשי ממשנה להלן לענין קש שעל המטה, שאם היה עליו כר או סדין מבעוד (ששכב עליו. רש"י) — מותר לנענעו בידו, הרי שאין צריך מעשה בגופו של חפץ וגם לא מחשבה אלא בשימוש פעם אחת דיו.

ואמר רב פפא, דבר שאין שייך בו מעשה בגופו, גם לחכמים החולקים על רשב"ג די בייחוד בעלמא, ולכן המכניס מלא קופתו עפר לביתו, לצורך שימוש המותר, וייחד לו קרן זווית — עושה בו כל צרכו בשבת.

א. רב האי גאון, הרי"ף, ר"ש הזקן, והרי"ד, פסקו הלכה כרב אסי שאמר 'יושב'. ואילו רבנו חננאל פסק כרב, 'קושר'. וכתב הרמב"ן שלרב אסי צריך שישב וכדו' ואין מועיל ייחוד במחשבה. ואולם דעת כמה ראשונים שמועיל בין יושב בין חושב.

ב. דעת הרשב"א, שהמיחה אבן לפצוע בה אגוזים (ואפשר שצריך להשתמש בה פעם אחת), אין מועיל ייחודו אלא אם ייחדנה לכך לעולם, ולא רק לשבת אחת. והר"ן חולק וסובר שמועיל ייחוד אפילו לשבת זו בלבד, חוץ מדבר שאין דרכו בכך, כגון ייחוד אבן לכיסוי החבית, שאז צריך ייחוד לעולם.

ג. בכל חפין (= משפשפים, מצחצחים) את הכלים חוץ מכלי כסף בגרתקון (= מין חומר המצוי בחבית יין, שהוא גורר את כלי הכסף ואסור משום 'ממחק'. רש"י). אבל נתר וחול, לרבי שמעון שסובר דבר שאין מתכוין מותר — מותר. ולרבי יהודה — נחלקו תנאים אם מותר (שאינם גוררים) אם לאו. כתבו פוסקים אחרונים שאין לנקות כלים במשחת כלים אלא בסבון נוזלי (ולא עב), אם משום 'ממרח' אם משום 'מוליד', ולא ישתמש בדבר שיש בו סחיטה.

ד. חומרים העלולים להשיר שער בחפיפה בהם, כגון חול ונתר — לרבי שמעון מותר לחוף, [ומפספס בידי ולא סורק במסרק], משום 'דבר שאין מתכוין', ולרבי יהודה אסור. והוא הדין לשאר חלקי הגוף שיש בהם שער.

חומרים שהם משירים שער בודאות, אסור לחוף בהם אף לרבי שמעון. ופרטו החכמים חומרים שונים להתר; רב יהודה: עפר לבנה. רב יוסף: 'כוספא דיסמין' (= פסולת שומשמין. רש"י. ו"מ פסולת היסמין). רבא: 'עפר' (= שחיקת) פלפלין. רב ששת: 'ברדא'. מאי ברדא? אמר רב יוסף: שלישי אהל שלישי הדס ושלישי סיגלים. אמר רבי נחמיה בר יוסף: כל שאין רוב אהל מותר. (וכן כתבו הפוסקים).

ה. רב ששת אמר שלא התירו לפצוע זיתים, משום הפסד אוכלים. (רש"י פרש: לפצועם כדי למתק מרירותם. ותמהו הראשונים מה שייך הפסד אוכלים בכך, אדרבה, הריהו מתקן אותם. ופרשו שעושה כן לחוף גופו).

ו. סיפרו בגמרא שאמימר רב אשי רחצו עצמם בשבת ב'ברדא' (העשוי מאהל, הדס וסיגלים) ומר זוטרא לא רחץ. והסביר רב מרדכי שאף בחול הוא נמנע כי סבר שאסור ליפות עצמו (משום לא ילבש גבר שמלת אשה, וזהו מתיקוני הנשים). ורק כדי להעביר הלכלוך מותר בשביל צער. (והוא הדין כשמתבייש לילך בין בני אדם ללא רחצה. תוס'). והם סברו שאין איסור בדבר, כמו ששנינו רוחץ אדם פניו ידיו ורגליו בכל יום בשביל קונו — לכבוד קונו, ככתוב כי בצלם אלקים עשה את האדם. ועוד, שהרואה בריות נאות אומר ברוך שככה לו בעולמו. רש"י, משום שנאמר כל פעל ה' למענהו.

א. כתב הריטב"א שאין הלכה כמר זוטרא שכל שאינו בדרך קישוט מותר, וכבוד ה' הוא.
ב. כתבו פוסקים אחרונים שאין להתיר לגבר לצבוע בשחור את שערתיו הלבנות, ואפילו מפני הבושה, כגון אדם ששערות ראשו וזקנו בצד אחד שחורות ובצד אחד לבנות — לפי שיש בדבר חשש דאורייתא ד'לא ילבש', אבל יכול להלבין שערותיו השחורות (ע' בשו"ת שבט הלוי ח"ו קיה, ג).

ז. קדרה הטמונה בדברים המוקצים, נוטל את הכיסוי והם נופלים. ואולם אם הכיסוי המוקצה מכסה מלמעלה את כל הקדרה וכיסויה, גם אם הדברים שבצדי הקדרה אינם מוקצים — אי אפשר לו ליטול הקדרה. רק אם היה כיסוי הקדרה מגולה מקצתו, יכול לצדדו והמוקצה שלמעלה נופל (נא).
נטל את הקדרה ונתקלקלה הגומא — אסור להחזיר, (מפני שמוזיז את המוקצה לכאן ולכאן, ואפילו אינו נוגע בהם באופן ישיר). רבי אלעזר בן עזריה אומר: קופה (שהקדרה טמונה בתוכה), מטה על צדה ונוטל, כי חוששים לקלקול הגומא, הלכך לא יוציא הקדרה שמא לא יוכל להחזירה. (עפ"י רש"י ועוד).

א. הרמב"ם פרש מזלוקתם גם בדברים המותרים בטלטול, משום שאם מתקלקלת הגומא הרי זו הטמנה חדשה האסורה בשבת, לכך לראב"ע לעולם מטה הקופה על צדה. וגם לדעת חכמים, אם נטל ונתקלקלה הגומא, אפילו בדברים המותרים — לא יחזיר. (והובאה דעה זו בשלחן ערוך (רנט, ג) כ"ש אומרים'. וע"ע רעק"א ורש"ש. ואולם העיקר להלכה שמוותר. ע' באור הלכה שם; שבט הלוי ח"ח מא).
ב. הלכה כחכמים (רי"ף).

ח. עשבים מסוימים המיועדים לנוי ולריח טוב, ורגילים להינתן בתוך עפר לה — אמר רב הונא: אם כבר נשלפו מבעוד יום ונתחבו שוב — מותרים להישלף בשבת, שהרי הורחב מקום מושבה ואינו מזיז עפר.

וכן סכין הנעוצה (לשמירה) בינות לשורות הלבנים; ננעצה ונשלפה וננעצה שוב — מותר לשלפה בשבת. ואם לאו — אסור.

וכן התיר מר זוטרא / רב אשי בסכין הנעוצה באילן מסוים (למטה משלשה טפחים סמוך לקרקע, אבל לא למעלה, שנמצא משתמש באילן. תוס').

רב קטינא השיב על כך ממשנת כלאים, ממנה משמע שאפילו לא שלף מבעוד יום מותר, ואף על פי שהעפר זו מאליו בשעת השליפה.

וכן הלכה, שמותר לשלוף גם אם לא נשלפו מבעוד יום (רי"ף ועוד).
 ואולם לענין סכין התחובה בכותל המחובר לקרקע, כתבו הפוסקים להחמיר אם לא נשלפה מבעוד יום, כי אי אפשר שבשליפתה לא תרחיב את הפתח, והרי זה 'פסיק רישיה' במלאכה דאוריתא. (תרומת הדשן סד; שו"ע שיד, יב). אבל אם הסכין תחובה בכלים המיטלטלים, כיון שאין בנין בכלים, וגם היא מלאכה שא"צ לגופה יש מתירים (שו"ע שם סעיף א). אלא שכתבו אחרונים שהעולם נוהג איסור בדבר אם לא שלפה ונעצה מאתמול. ובמקום צורך גדול — מותר (עפ"י משנ"ב שם סקי"א).

ט. הטומן לפת וצננות באדמה — אינו חושש משום כלאים [כשטמנם תחת הגפן], ולא משום שביעית, ולא משום מעשר, (שאפילו התווספו בגדילתם על ידי כך, אין חיוב מעשר על אותה תוספת. תוס' — לפי שאין זו זריעה. וכן מותר ליטלן בשבת אם מקצת מהעלים מגולים, (שאוהו בחלק הגלוי ונוטל).
 א. אם מתכוין לזריעה — אסור בכל אלו (ראשונים). וגם אם לא השרישו — אסור ליטלם בשבת. רמב"ן).

ב. יש סוברים שאם האמהות טמונות לגמרי, אפילו העלים מגולים — הרי זו זריעה מעולה, לא התירו בכל האמור אלא אם מקצת מהאמהות מגולות (הערוך בשם רה"ג. אבל התוס' ועוד ראשונים חולקים).

ג. כתב הר"ן, אפילו השרישו באדמה אין חייב משום כלאים וכו', לפי שאין זו דרך זריעה, כי דרכם להיטמן באגודה. ואולם לענין שבת אם השרישו אסור ליטלם משם.

דף נא

עב. א. מה דין הטמנה בשבת עצמה, בחם ובצונן?
 ב. הטמין מבעוד יום ונתגלה — מהו להטמינו שוב?
 ג. מהו להוסיף בשבת על הטמנה הקיימת כבר, או להחליף את הטמנה?
 ד. פינה המאכל ממיחם למיחם — האם מותר להטמינו?
 ה. מהו להניח מיחם על גבי מיחם בשבת, וכן בקדרה?
 ו. האם מרסקים או מפשירים שלג וברד בשבת?
 א. אסרו חכמים להטמין בשבת, אפילו בדבר שאינו מוסיף הבל, (גזרה שמא ירתיח. לד. כגרסת רש"י). אבל מטמין אדם את הצונן (שלא יתחמם. רש"י. ושאר ראשונים פרשו: שלא יצטנן ביותר או כדי להפיג צינתו), אפילו דבר שדרכו להטמין לחממו, כגון תבשיל (רב יהודה אמר שמואל). ובתחילה רבי אסר להטמין את הצונן, (וכן שנינו בתוספתא), עד ששמע בשם רבי יוסי להתר. וכן נהג רב נחמן.

ב. כסרו ונתגלה — מותר לכסותו.
 בין אם נתגלה בשבת בין נתגלה מבעוד יום. וגם אם גילהו בידים בשבת — מותר להטמינו שוב (תוס').
 מותר להעביר מהטמנה זו להטמנה אחרת (שו"ת שבט הלוי ח"ח מא, עפ"י רעק"א ופרי מגדים).